

ACC. N:R M. 15071 : 1-10.

Landskap: Skåne Upptecknare: Nils Månsson, Lössdala
Härad: V. Göinge Berättare: " " "
Socken: N. Mellby Berättarens yrke: f. d. lantbrukare
Uppteckningsår: 1960 Född år 1888 i N. Mellby

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

*Nystan och hävvar. s. 1-10.
(sid. 8-10 teckn.)*

LUF 115.

28/10-60

Sedan garnet spunnits på spinnrocksrullen (Tänen) och den skulle tömmas, trädde man tänen eller tänarna, på en sådan ställning som jag har försökt rita av, Figur 1. Där rullade dessa lätt på den klena spolen och ^{kunde} nystas upp i ett vanligt nystan vilket inte hände så ofta. Var det ullgarn var det mest vanligt att två trådar tvinnades ihop till en grövre starkare tråd som sedan kunde sticka^s strumpor av. En enkel ulltråd skulle alls inte hålla till strumpor även om den var närmast lika tjock som en ~~h~~optvinnad tråd. Var det lingarn, som spunnits på "tänen" var det inte så vanligt att två trådar tvinnades ihop - en enkel lintråd slogs i väven utan vidare, och litråden nystades inte upp i enkla vanliga nystan utan haspades upp på en haspa, närmast liknande Er figur 5. Den vi hade hemma och som var bruklig i vår bygd ^{hade} ett par anordningar som inte förekommer på Er figur 5. För det första så var ett kugghjul av trä inmonterat i den bortersta pelaren alldeles upp till vevaxeln som var åtskilligt tjockare än på figur 5. På den något tjockare axeln var snidat "gängor" i det hårda träet som grep in i kugghjulet och när detta kugghjul

Luf 115
se sid. 8.

gått runt ett varv, då small det till högt och djudligt. En liten pinne av ~~stax~~ järn lyfte på en fjäder, stolpen alldeles intill kugghjulet av trä. En mycket enkel men sinnrik anordning som helt mekaniskt räknade varven på haspan. När den som haspade vevat om t.ex, 20 varv small det till och man kunde knyta om de 20 trådar som fanns på haspan fortsätta igen till det small nästa gång, och så knötte man en gång till och så gick det tills haspan var full och man knött till kanske 20 gånger och så visste man precis hur många varv det var i härvan. Gällde det många härvor var det givetvis praktiskt att ha dem lika stora och det var lätt kontrollerat genom detta system.

Er haspa på figur 5 är lite enklare än vår även på annat vis.

På den vi hade och ^osm andra hade var den ena av de 4 armarna skarvad ihop på ett sådant sätt, ^{att} den var ledbar och kunde vikas ut åt sidan när man skulle avlägsna härvan från haspan. Det gick alltså mycket behändigt till, att lossa härvan från haspan utan att som på figur 5 kränga härvan över de svängda trästycke på vilka härvan vilade. Se figur 2.3.4.

(mina ritningar) se sid. 9-10.

När det nystades och när det härvades ? Som förut nämnts var det endast det spunna och tvinnade ullgarnet som nystades , dock inte allt, det ullgarn som skulle användas till filter eller "värkenskläder " nystades inte . Det ullgarn som skulle användas till strumpor det nystades däremot. Det gick till så att man kramade ihop ett papper som fick bilda underlag för nystat. Höll med tummen garnändan mot det hoprullade papperet och veavade på , vände och vände på nystanet allt medan vevandet fortgick och såg man till nystanet blev så klotrunt som möjligt . Färdiga nystan lades i en korg eller låda och togs fram vid behov , antingen man skulle sticka strumpor eller laga söndriga sådana. Hur tänen, eller spinnrocksrullen placerades har jag beskrivit , se figur 1. Mer än en sorts nystan har jag aldrig hört talas om och förekom säkert inte.

Hur man härvade garnet ? Er figur nr 5 kallade vi för "haspa" och när den användes sades det att man haspade garn , men färdigt kallades garnet för garnhärva, och denna härva var indelad i "Fedje" med ett visst antal trådar i varje fedje . Hur många det var i vart fedje vet jag inte , men skulle tro att det var 20 trådar.

Fedjen hade ju en tvåfaldig uppgift , dels att hålla räkning på hur mycket garn härvan innehöll och dels att förhindra att garnet oredades och således bli lätt åtkomligt att vinda upp. ~~Det~~

För att än bättre hålla reda på garnet så band man en tråd över härvan mitt emot fedjen och vid de båda punkterna höll man fast när härvan vreds om ett par varv för att kunna läggas undan i en hylla , härva vid härva alldeles som i en nutida garnbutik.

Att man vindade garnet från tumgreppet runt armbågen har jag inte sett någonstans och Edra redskap som figurerna 1.2.3.4. utvisar har jag inte sett , det har tydligen inte använts här, för jag inte sett dylika saker på auktioner heller, kan alltså inte beskriva några liknande. Storleken på härvorna blev ju efter storleken på haspan och jag tror att ett varv runt haspan blev 2 alnar, så där en och en halv meter. Storleken på härvan var inte avgörande hade ingen betydelse har det sagt mig av kvinlig sakkunnig . Däremot var det viktigt att härvor med samma sorts garn var lika stora så att man kunde beräkna åtgången vid vävandet. Genom att ha samma antal fedje i varje härva blev härvorna lika stora och man

kunde kontrollera hur mycket man tagit av en härva och hur mycket som fanns kvar . Fedjet var ju ett markeringsmärke omkring ett var visst antal trådar , tror det 20 trådar man hade hemma . Antalet var nog inte så viktigt bara man höll reda på och följde samma taktik från den ena gången till den andra . Haspan , eller härvan drevs med en liten vev , något annat sätt att hålla haspan i gång är knappast tänkbart . Peta haspan i gång med fingret kunde under inga förhållande vara tillfredställande . Tråden som haspades på härvan skulle ju ha en jämn spänning , så jämn som möjligt hela tiden för att härvan skulle bli jämn och lätthanterlig att vinda upp igen. En sådan inknött garnmängd kallades för fedje ett ord som vi använt hela tiden.

Hur spinnrocksrullen placerades när den skulle tömmas har jag redan beskrivit, och skulle garnet på ~~en~~ spinnrocksrullen användas till att slå in i väven , spolades garnet på en spolerock , d.v.s en vanlig spinnrock som försetts med en väl tillputsad pinne inkilad i spinnrocksrullen i det hål där garnet löpte in när det spanns på spinnrocken . Närmast den putsade pinnen sveptes ett

ett lagom stort och lagom tjockt papper och utanpå detta papper spolades garnet . Sedan spolen blivit lagom stor för att ledigt kunna röra sig runt i skyttelen , drogs den av pinnen och sen kom nästa spole i gång. Papperet i en tömd spole användes på nytt gång efter annan., och gick det lättare sedan papperet formats runt och bara kunde trädas på.

Härvningsredskap med räkneverk har jag redan beskrivit och hoppas att mina underhaltiga ritningar ändå kan ge någon klarhet om hur enkelt och perfekt detta fungerade. Någon tavla med visare som angav hur många varv som härvats har jag inte sett vare sig hemma eller borta .

Hur dessa redskap anskaffades ? Ja hemma var allt sådant tillverkat av min far som lärt på snickeri i sin ungdom , som jag tidigare berättat i andra sammanhang . Eljest gjordes dylika saker av de by och sockensnickare som fanns . De ^{suberna} var alla enkelt gjorda utan några sniderier . De varade också länge och kunde köpas på auktioner när en familj upplösts och tjäna vidare i en annan familj eller släkt . Svarvade delar fanns rätt ofta på dessa saker av

rent praktiska skäl .

Att dessa redskap gavs bort som trolovningsgåvor har nog inte förekommit , har aldrig hört talas om det .

Om man i samma hem eller på samma ort samtidigt använt sig av olika härvningsmetoder ? Ja det vanligaste var att man hade en sorts uppsättning som man använde , men hittade man en annan typ på en auktion som tilltalade en , så hindrade det ju inte att man köpte den och prova den också . Något bestämt fall i den riktningen har jag inte i minne.

Om härvningsredskapen betraktades som absolut nödvändiga redskap i hem där man spann och vävde . På det kan jag svara obetingat ja på , det skulle vara otänkbart att klara av spinning och vävning utan dessa redskap och hålla ordning ~~och hålla ordning~~ på garn och härvor . Om härvningsredskapen förekom i kombination med annat redskap t.ex. garnvinda , javisst gjorde de det , garnvindan var allt bruk i sådana sammanhang .

Sista frågan angående uttrycken passma fidje feg . Ja passma och feg har jag inte hört talas om men så mycket mer om Fedje.

M. 15071:8.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning
vid Lunds universitet

Upps. v. Nils Månsson, 35 årlig

f. b. Lantbrukare

Figur I

W. Mellby sn.

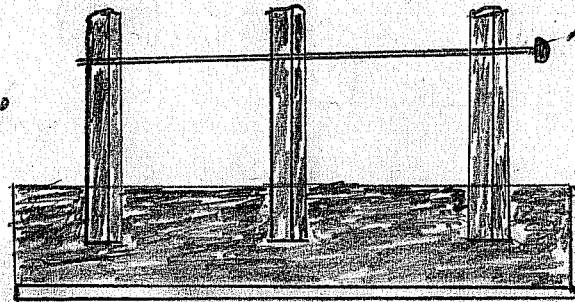
Upps. år 1900

En spinnrocksrulle kallades: dagligt tal för Täm om två
rade man "tämmer"

Änkel ställning att bräda spinnrocksrullarna på
då de skulle antingen spinnas ihop två brädas tillsammans
eller endast nystas av för hand ovrinnade.

Ville man trimma
ihop, spinna ihop två
brädar tillsammans
h. v. av ullgarn till
strumpor. Kunde ju

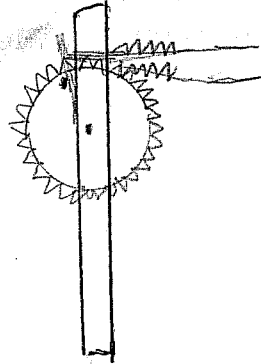
2 st "tämmer" placeras
på denna enkla ställning

Spole, som spinnrocksrullarna
bräddes på
för att antingen
vinnas på en ny
rulle eller nystas
för hand på vanligt
vis

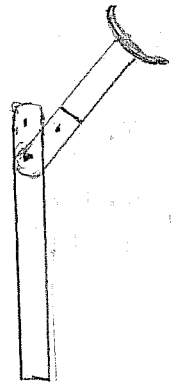
M. 15071:9.

fig 2

Detalj visande hur den
gångade revaxeln grep
in i trätrillan med kuggar
svårt att avbilda hur fjäder
verkade när en järndubbel
lyfte den ifrån fästet och med
en smäll slog tillbaka i stolpen

fig 3

Detalj visande hur
haspans ena arm
kunde fällas ut när
härnan skulle tas av

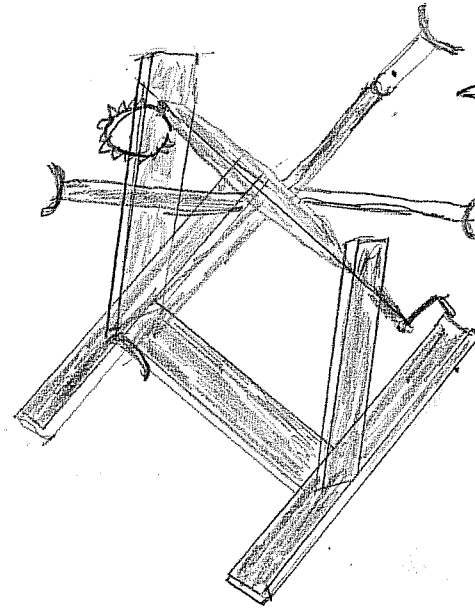
FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforsk-
ning vid Lunds universitet

M.15071:10.

FOLKLIVSARKIVET

Institutionen för folklivsforskning
vid Lunds universitet

fig 4

☞ markerat
hur ena armen
kunde fällas åt
sidan

M. 15071.

